

Μελετήματα και ερωτήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης

Χαριστήριος τόμος
στον Ομότιμο Καθηγητή
Δημήτρη Χρ. Χατζηδήμου

 Αφοί Κυριακίδη
ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε.

Θωμάς Μπαμπάλης Κωνσταντίνα Τσώλη Διερεύνηση της αυτοεκτίμησης μαθητών του δημοτικού σχολείου: ου: η σχέση της με τη σχολική επίδοση	423
Κωνσταντίνος Μπίκος Σύγχρονες επιμορφωτικές λύσεις: εξ αποστάσεως/ηλεκτρονική υποστήριξη της έρευνας δράσης εκπαιδευτικών	441
Σήφης Μπουζάκης Το Πανεπιστήμιο Πατρών (1964-1974): 50 χρόνια μετά.....	453
Ανδρέας Μπρούζος, Δημήτριος Οικονομόπουλος Μορφές στήριξης των ολιγοθέσιων σχολείων από την πολιτεία: Απόψεις εκπαιδευτικών	459
Μαρία Νικολακάκη Καπιταλιστική αναδιάρθρωση, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και δημόσιο πανεπιστήμιο	475
Έλση Ντολιοπούλου Ο εκφοβισμός στο σχολείο ως κοινωνικό φαινόμενο	487
Παναγιώτης Ξωχέλλης Η συζήτηση για τα Αναλυτικά Προγράμματα τα τελευταία πενή- ντα χρόνια: ένας σύντομος απολογισμός με ενδεικτικά παρα- δείγματα	499
Βασίλειος Οικονομίδης Οφέλεις και προβλήματα στην Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση.....	511
Νίκος Παπαδάκης, Μαρία Δρακάκη Η στρατηγική EU2020 και η νέα ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση και κατάρτιση.....	527
Βασιλική Παπαδοπούλου Η σχέση θεωρίας και πράξης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτι- κών: ένα ζήτημα ακαδημαϊκής τάξης με ευρύτερες προεκτάσεις στην κοινωνική πρακτική των υπονήφιων επαγγελματιών	553
Ιωάννης Πυργιωτάκης Ποιοτική Έρευνα: Αμφισβητήσεις και τρόποι ενδυνάμωσης της επιστημονικής της αξίας	569

Ωφέλειες και προβλήματα στην Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση

*Βασίλειος Οικονομίδης,
Επίκ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης*

Εισαγωγή

Η Πρακτική Άσκηση, η εξάσκηση μελλοντικών επαγγελματιών σε επαγγελματικά περιβάλλοντα, έχει συγκεντρώσει το ενδιαφέρον της σύγχρονης έρευνας, με μια ποικιλία όρων, όπως επαγγελματική άσκηση (professional practice), εργασιακή άσκηση (vocational practice), άσκηση στον χώρο εργασίας (workplace practice) οι οποίοι κατά το μάλλον ή ήττον αποδίδουν το ίδιο βασικό νόημα (Hager, Lee & Reich, 2012). Η Πρακτική Άσκηση (Πρ. Άσκ.), η απόκτηση σχολικής εμπειρίας από τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς αποτελεί μία πολύ σημαντική πτυχή της εκπαίδευσής τους, βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των σπουδών, ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, σε όλα τα κράτη (Attends, 2009· Karras & Wollhuter, 2010· Χατζηδήμου, 2000· Μπίκος, 2011· Ταρατόρη, 1996). Στο πλαίσιο της οι φοιτητές/ήτριες έρχονται σε επαφή με τη σχολική πράξη σταδιακά αυξάνοντας το χρόνο παραμονής τους στο σχολείο και τις αρμοδιότητες που αναλαμβάνουν σε αυτό (Russell, 2007· Edwards & Protheroe, 2003· Cochran-Smith & Lytle, 1999). Σε γενικές γραμμές ο σκοπός της Πρ. Άσκ. σε όλα τα Τμήματα είναι κοινός: η μεγαλύτερη δυνατή σύνδεση των φοιτητριών με την εκπαιδευτική διαδικασία και η εξάσκησή τους στη διαχείριση και διδασκαλία της σχολικής τάξης (Darling-Hammond, 2010).

Οι έρευνες που αφορούν την Πρ. Άσκ. έχουν κυρίως το χαρακτήρα της μελέτης περίπτωσης, αφού συνήθως αφορούν τις φοιτήτριες ενός μόνο Τμήματος και κατά κανόνα διεξάγονται από ερευνητές που εμπλέκονται σε αυτήν. Ωστόσο, από τις έρευνες αυτές έχουν προκύψει αρκετά κοινά ευρήματα, από τα οποία τα κυριότερα αναφέρονται παρακάτω.

Οι φοιτήτριες αναγνωρίζουν τη σημαντικότητα και τα πολυδιάστατα οφέλη από όλες τις μορφές Πρ. Άσκ. και επιθυμούν την αύξηση της χρονικής της διάρκειας και της συνεργασίας τους με τους επιβλέποντες καθηγητές (Δασιού, κ.ά., 1995· Κυρίδης, κ.ά., 2005· Ντολιοπούλου, 2005· Οικονομίδης, 2007)

Κυρίως θεωρούν ότι μέσα από την Πρ. Άσκ. θα μπορέσουν να συνδέσουν τη θεωρητική γνώση των μαθημάτων που διδάσκονται στο Πανεπιστήμιο με την παιδαγωγική πράξη που αναπτύσσεται στη σχολική τάξη και θα εξοικει-

ωθούν με τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και τη σχολική τάξη (Ζαχαρινάκης, 1994· Δασιού κ.ά., 1995· Ντολιοπούλου, 2005· Οικονομίδης, 2007). Βέβαια, η σύνδεση θεωρίας και πράξης δεν είναι τόσο απλή (Παπαδοπούλου, 1999· Μπίκος, 2011· Ανδρούσου κ.ά., 2011) και περιλαμβάνει και το στοιχείο του αναστοχασμού από τον εκπαιδευόμενη φοιτήτρια και μελλοντικό/ή εκπαιδευτικό (Pollard, 2002· Αυγητίδου, 2007· Μιχαλοπούλου, 2007· Calderhead, 1991). Άλλωστε, έχει επισημανθεί η δυσκολία σύνδεσης από την ασκούμενη φοιτήτρια της θεωρητικής γνώσης με τη σχολική πράξη, (Δασιού, κ.ά., 1995· Ντολιοπούλου, 2005· Ανδρούσου κ.ά. 2011). Ο διπλός κίνδυνος είτε θεωρητικοποίησης των σπουδών και της συνακόλουθης αποσύνδεσής τους από τη σχολική πράξη είτε στροφής τους σε μία μαθητεία πρακτικιστικού τύπου ελλοχεύει πάντοτε (Ξωχέλλης, 2011).

Οι φοιτητές έχουν υψηλές προσδοκίες από τις Πρ. Άσκ., αλλά δεν ικανοποιούνται πάντα. Αν και δεν προσδιορίζονται ποιες είναι και πώς διαμορφώνονται οι προσδοκίες αυτές (Μπότσογλου, 2003· Δασιού κ.ά. 1995) είναι σημαντικό να τις γνωρίσουμε και να τις λάβουμε υπόψη μας στο σχεδιασμό των προγραμμάτων Πρ. Άσκ. (Calderhead, 1991· Olsen, 2008).

Αρνητικά στοιχεία που εντοπίζουν οι έρευνες για την Πρ. Άσκ. είναι η έλλειψη επαρκούς συνεργασίας μεταξύ φοιτητριών και εποπτών, η έλλειψη σύνδεσης θεωρητικών μαθημάτων με σχολική πράξη, η μικρή (κατά τις φοιτήτριες) διάρκεια της Πρ. Άσκ., το μεγάλο οικονομικό κόστος, ο μεγάλος εργασιακός όγκος, (Ντολιοπούλου, 2005· Κυρίδης κ.ά. 2005· Beck & Kosnik, 2001· Οικονομίδης, 2007). Πρόκειται για ευρήματα που συναντώνται και σε έρευνες με ξένους εκπαιδευτικούς (Allen, 2009· Korthagen, Loughran, & Russell, 2006· Smith, 2000).

Η Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση στο Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Κρήτης

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.) του Πανεπιστημίου Κρήτης συμμετέχει στο πρόγραμμα της Αμειβόμενης Πρακτικής Άσκησης από την έναρξή του, τον Οκτώβριο του 2010. Στόχοι του Π.Τ.Π.Ε., είναι η ανάπτυξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης, η κατάρτιση εκπαιδευτικών, η αντιμετώπιση προβλημάτων της εκπαίδευσης, όπως αυτοί ορίζονται από το ΦΕΚ της ίδρυσής του και καταγράφονται στον Οδηγό Σπουδών (Π.Τ.Π.Ε., 2013).

Το πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος περιλαμβάνει παραδόσεις, σεμιναριακά μαθήματα, εκπόνηση πτυχιακής εργασίας και διδακτικές ασκήσεις των φοιτητών σε νηπιαγωγεία. Η Διδακτική Άσκηση είναι υποχρεωτική για όλους τους φοιτητές, διαρκεί πέντε ακαδημαϊκά εξάμηνα και διαβαθμίζεται

σε τρία (3) Επίπεδα, στο πρώτο από τα οποία οι φοιτητές παρακολουθούν διδασκαλίες νηπιαγωγών σε δημόσια νηπιαγωγεία και στα υπόλοιπα τέσσερα επίπεδα αναλαμβάνουν το σχεδιασμό την οργάνωση, την υλοποίηση και την αξιολόγηση δικών τους διδασκαλιών στα νηπιαγωγεία αυτά.

Η Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση (Α.Π.Α.) εντάσσεται στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) και συγκεκριμένα στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το κύριο μέρος της χρηματοδότησης (ποσοστό περίπου 80% του συνολικού ποσού) δίδεται για την αμοιβή και την ασφάλιση των φοιτητών κατά την πρακτική άσκησή τους σε φορείς εργασίας, και το υπόλοιπο ποσό δίδεται για την κάλυψη των οργανωτικών και διοικητικών εξόδων του προγράμματος. Η (Α.Π.Α.) προσφέρεται στους φοιτητές του Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης ως επιλεγόμενη και χρεώνεται ως επιπλέον μάθημα που παρακολούθησαν όσοι φοιτητές την πραγματοποίησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, χωρίς να προσμετράται στα 52 απαιτούμενα μαθήματα για τη λήψη του πτυχίου ή να αντικαθιστά κάποιο από αυτά.

Συμμετοχή φοιτητών

Στην Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση (Α.Π.Α.) του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.) του Πανεπιστημίου Κρήτης μέχρι και το ακαδ. έτος 2013-2014 έχουν συμμετάσχει διακόσιοι εξήντα επτά (267) φοιτητές/ήτριες, κατανεμημένοι σε ομάδες των τριάντα πέντε (35) περίπου φοιτητών ανά ακαδ. εξάμηνο. Ωστόσο οι αιτήσεις συμμετοχής σε κάθε ακαδ. εξάμηνο ήταν πολύ περισσότερες από τις 35 προσφερόμενες θέσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον των φοιτητών για συμμετοχή στην Α.Π.Α. αυξανόταν κάθε εξάμηνο και αυτό πιστοποιείται τόσο από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των υποβαλλόμενων αιτήσεων όσο και από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό φοιτητών που υπέβαλαν αίτηση για να συμμετάσχουν και δεύτερη φορά στο πρόγραμμα. Το ενδιαφέρον αυτό ικανοποιείται από την συνεχή πρόσθεση νέων φορέων απασχόλησης και ην αύξηση των ασκούμενων φοιτητών.

Κριτήρια επιλογής φοιτητών

Λόγω της μεγάλης προσφοράς φοιτητών/ριών για την κάλυψη των προσφερόμενων θέσεων κάθε Εξαμήνου γίνεται επιλογή με κριτήρια το έτος σπουδών (προηγούνταν όσοι/ες βρίσκονται σε μεγαλύτερα έτη σπουδών), η παρακολούθηση μαθημάτων σχετικών με το αντικείμενο της Α.Π.Α. στο φορέα

που επιλέγουν (π.χ. θεωρείται αναγκαία προϋπόθεση η παρακολούθηση και επιτυχής εξέταση μαθημάτων Ειδικής Αγωγής προκειμένου να επιλεγεί φοιτητής/ήτρια για το Ειδικό Δημοτικό Σχολείο, για το Ειδικό Νηπιαγωγείο, για Τμήματα Ένταξης, για Παράλληλη Στήριξη παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες κ.ο.κ.

Συνεργαζόμενοι φορείς απασχόλησης φοιτητών

Οι φορείς που δέχθηκαν φοιτητές/ήτριες είναι δημόσια και ιδιωτικά δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία του Ρεθύμνου, του Ηρακλείου, της Αθήνας, δημοτικό Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης, και κοινωφελή ίδρυμα προστασίας ανηλίκων. Ο αριθμός των φορέων που εκδηλώνουν ενδιαφέρον για συμμετοχή στο πρόγραμμα ΑΠΑ του Π.Τ.Π.Ε. αυξάνεται συνεχώς, δείγμα της αποδοχής του Προγράμματος. Η επιλογή κυρίως δημόσιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ως φορέων απασχόλησης αποτέλεσε πολιτική του προγράμματος για δύο κυρίως λόγους: Α) διότι αυτοί είναι οι κύριοι χώροι επαγγελματικής αποκατάστασης των αποφοίτων του Π.Τ.Π.Ε. Β) για να υπάρξει μία «ανταπόδοση» στα εκπαιδευτικά ιδρύματα που εμπλέκονται και υποβοηθούν και στην υποχρεωτική Διδακτική Άσκηση του Τμήματος.

Η τελική επιλογή και κατανομή των φοιτητών δεν έχει μέχρι στιγμής δημιουργήσει καμία ένσταση σε κανέναν από τους συμμετέχοντες.

Αντικείμενα απασχόλησης των φοιτητών/τριών στο πλαίσιο της Α.Π.Α

Τα αντικείμενα στα οποία απασχολήθηκαν οι φοιτητές/ήτριες στο πλαίσιο της Α.Π.Α. ζητήθηκαν από τους φορείς, καθορίστηκαν με τους Επόπτες της Α.Π.Α. –μέλη Δ.Ε.Π. του Π.Τ.Π.Ε. και είναι μεταξύ άλλων: Παράλληλη στήριξη μαθητών με μαθησιακές ανάγκες, υποβοήθηση ένταξης παιδιών μεταναστών, υποβοήθηση του παιδαγωγικού έργου στο Ειδικό Δημοτικό Σχολείο και στο Ειδικό Νηπιαγωγείο, σε τμήματα ένταξης, στην προετοιμασία των μαθητών σε ολοήμερα δημοτικά σχολεία, δημιουργική και καλλιτεχνική απασχόληση παιδιών, υποβοήθηση των μαθητών στις απογευματινές σχολικές εργασίες κ.ά.

Εποπτεία – Υποστήριξη φοιτητών/τριών

Για την εποπτεία των φοιτητών/ητριών απασχολούνται πέντε (5) μέλη Δ.Ε.Π. του Π.Τ.Π.Ε., και καθένα από αυτά ανέλαβε συγκεκριμένο αριθμό φοιτητών με συγκεκριμένο αντικείμενο απασχόλησης στην Α.Π.Α. Οι επόπτες δημιουργούν και διανέμουν στους φοιτητές σημειώσεις σχετικές με το αντικείμενο απασχόλησής τους στην Α.Π.Α., συνεργάζονται με τους φορείς

απασχόλησης, υποστηρίζουν και καθοδηγούν τους φοιτητές. Υπάρχει συνεργασία των εποπτών με τους φορείς και με τους φοιτητές για την καλύτερη προσφορά των φοιτητών στο παιδαγωγικό έργο που αναλαμβάνουν.

Απασχολείται, επίσης, στο Πρόγραμμα μία γραμματέας, η οποία υποστηρίζει το γραφειοκρατικό μέρος του Προγράμματος.

Απασχόληση φοιτητών/τριών

Οι φοιτητές απασχολούνται στους φορείς απασχόλησης συνολικά 108 ώρες στο πλαίσιο του ακαδ. εξαμήνου (3 ώρες επί 3 ημέρες κάθε εβδομάδα, επί 3 μήνες= 3 ώρες X 3ημέρες X 12 εβδομάδες).

Υποχρεώσεις φοιτητών/τριών

Στις υποχρεώσεις των φοιτητών έναντι των Εποπτών και του φορέα απασχόλησης περιλαμβάνονται:

α) η ακριβής τήρηση του χρονικού προγράμματος απασχόλησης, όπως αποτυπώνεται σε ειδικό δελτίο παρουσίας που συμπληρώνεται με την υπογραφή του υπεύθυνου του φορέα,

β) η επικοινωνία με τον Επόπτη και τον Επιστημονικά Υπεύθυνο του προγράμματος για δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά την υλοποίηση της Α.Π.Α., και

γ) η σύνταξη έκθεσης πεπραγμένων, στην οποία αναφέρουν το έργο που αναλαμβάνουν στο πλαίσιο της Α.Π.Α..

Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας

Η αξιολόγηση κάθε προγράμματος σπουδών, όπως είναι και τα προγράμματα Πρακτικής Άσκησης αποτελεί βασικό στοιχείο για την αναδιαμόρφωση και βελτίωσή τους. Για το λόγο αυτό είχαμε σχεδιάσει από την έναρξη υλοποίησης της Α.Π.Α. στο Τμήμα μας μια σειρά ενεργειών αξιολόγησής της. Ανάμεσα σε αυτές εντάσσεται και η διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών που συμμετέχουν στην Α.Π.Α. για ζητήματα σχετικά με την οργάνωση και την υλοποίησή της, τα οφέλη και τις δυσκολίες που προκύπτουν από αυτή, και τις αλλαγές που χρειάζεται να γίνουν για τη βελτίωσή της. Στην εργασία αυτή, η οποία αποτελεί μελέτη περίπτωσης (case study) της Α.Π.Α. του Π.Τ.Π.Ε. Παν/μίου Κρήτης, θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων που συμπληρώνουν οι ασκούμενοι/ες φοιτητές/τριες ολοκληρώνοντας την άσκησή τους. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από κλειστές και ανοικτές ερωτήσεις. Οι κλειστές ερωτήσεις έχουν τη μορφή πεντάβαθμης κλίμακας Likert με διαβάθμιση 0-4

(«Ποτέ – Σπάνια – Μερικές φορές – Συχνά – Πάντα» ή «Διαφωνώ απολύτως – Διαφωνώ – Δεν είμαι βέβαιος/η – Συμφωνώ – Συμφωνώ απολύτως» ανάλογα με την ερώτηση). Στην εργασία αυτή επεξεργαστήκαμε ενενήντα οκτώ (98) ερωτηματολόγια τυχαία επιλεγμένα από το σύνολο των ερωτηματολογίων που έχουν συμπληρωθεί σωστά από τους/τις 267 φοιτητές/ήτριες που έχουν συμμετάσχει στην Α.Π.Α. από τον Οκτώβριο 2010 μέχρι και τον Μάιο 2014. Επεξεργαστήκαμε τις ερωτήσεις που αφορούν τις ακόλουθες ενότητες: ωφέλεια και ικανοποίηση από την Α.Π.Α., συμβατότητα της Α.Π.Α. με τις σπουδές, επάρκεια των σπουδών για την Α.Π.Α., προβλήματα, που αντιμετωπίζουν οι συμμετέχοντες στην Α.Π.Α. Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πακέτο SPSS 17.0.

Όσον αφορά τα κυριότερα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητών/τριών που είχαν συντάξει τις εκθέσεις πεπραγμένων είναι τα εξής:

- α) το 52% των συμμετεχόντων φοιτούσε στο Δ' έτος των σπουδών τους όταν συμμετείχαν στην Α.Π.Α., το 35% στο Γ' έτος και το 13% στο Β' έτος,
- β) Εξήντα δύο φοιτητές (ποσοστό 63,3% των υποκειμένων της έρευνας) υλοποίησαν την Α.Π.Α. σε νηπιαγωγείο, 25 (ποσοστό 25,5%) σε δημοτικό σχολείο και σε άλλο φορέα υλοποίησαν την Α.Π.Α. 11 φοιτητές (ποσοστό 11,2%).

Αποτελέσματα της έρευνας

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ανά ερευνητική ενότητα.

Ερευνητική ενότητα: Ωφέλεια και ικανοποίηση των φοιτητών από την Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε τις απαντήσεις των φοιτητών σχετικά με το αν και σε ποιο βαθμό ωφελήθηκαν από τη συμμετοχή τους στην Α.Π.Α. Σε ποσοστό 70,3% οι φοιτητές δήλωσαν ότι ωφελήθηκαν *πολύ*, σε ποσοστό 23,4% ωφελήθηκαν *λίγο* και σε ποσοστό 6,3% ότι δεν ωφελήθηκαν καθόλου από τη συμμετοχή τους στην Α.Π.Α. του Π.Τ.Π.Ε. Ο έλεγχος των απαντήσεών τους στο ερώτημα αυτό με one way ANOVA έδειξε ότι δεν υπήρχαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές μεταξύ δευτεροετών, τριτοετών και τεταρτοετών φοιτητών σχετικά με τον βαθμό στον οποίον ωφελήθηκαν από την Α.Π.Α. Στατιστικώς σημαντικές διαφορές σχετικά με τον βαθμό στον οποίον ωφελήθηκαν από την Α.Π.Α. δεν παρατηρήθηκαν ούτε μεταξύ των φοιτητών που ασκήθηκαν σε 3 διαφορετικές κατηγορίες φορέων: νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία, και κοινωνικούς φορείς.

Όσον αφορά την ικανοποίησή τους από τον φορέα όπου ασκήθηκαν, οι φοιτητές σε ποσοστό 71,6% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, σε ποσοστό 25,3% αρκετά ικανοποιημένοι και σε ποσοστό 3,2% λίγο ικανοποιημένοι. Και στην περίπτωση αυτή ο στατιστικός έλεγχος των απόψεών του με ανεξάρτητες μεταβλητές το έτος σπουδών και την κατηγορία του φορέα άσκησης δεν έδειξε στατιστικώς σημαντικές διαφορές μεταξύ των διαφόρων υποομάδων.

Ερευνητική ενότητα: Προβλήματα φοιτητών στην Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση

Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα ευρήματα σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι συμμετέχοντες στην Α.Π.Α.

Πίνακας 1. Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των αναφορών για τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι φοιτητές στην Α.Π.Α., συνολικά και κατά κατηγορία

Προβλήματα	Συχνότητα										Σύνολα	
	Ποτέ		Σπάνια		Μερικές φορές		Συχνά		Πάντοτε			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Γραφειοκρατία	38	39,2	27	27,8	23	23,7	6	6,2	3	3,1	97	100
Επιστημονικά υπεύθυνος	88	89,8	5	5,1	3	3,1	1	1,0	1	1,0	98	100
Προσωπικό φορέα	81	82,7	7	7,1	7	7,1	2	2,1	1	1,0	98	100
Χρονικό διάστημα	51	52,0	28	28,6	14	14,3	4	4,1	1	1,0	98	100
Χώρος άσκησης	71	73,2	13	13,4	8	8,2	2	2,1	3	3,1	97	100

Οι απαντήσεις των φοιτητών σχετικά με τη συχνότητα στην οποία αντιμετώπισαν προβλήματα στις συγκεκριμένες κατηγορίες που διερευνήθηκαν κατέδειξαν το ενθαρρυντικό το γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς απάντησαν ότι ποτέ ή σπάνια αντιμετώπισαν σχετικά προβλήματα κατά τη συμμετοχή τους στην Α.Π.Α. Τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι φοιτητές κατά τη διεξαγωγή της Α.Π.Α. αφορούν κυρίως τη μεγάλη γραφειοκρατία

της Α.Π.Α. και ακολούθως το γεγονός ότι κατά το χρονικό διάστημα διεξαγωγής της Α.Π.Α. έπρεπε να ανταποκριθούν και στις άλλες φοιτητικές τους υποχρεώσεις. Και σε αυτή τη διερεύνηση δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των φοιτητών ανάλογα με το έτος σπουδών ή τον φορέα άσκησής τους.

Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα της έρευνας για την Α.Π.Α. του Π.Τ.Π.Ε. Παν/μίου Κρήτης, συνδέονται με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών που αφορούν την υποχρεωτική πρακτική άσκηση των φοιτητών στο πλαίσιο του περιγράμματος σπουδών τους, αναδεικνύοντας το συμπέρασμα ότι οι φοιτητές αντιμετωπίζουν την Α.Π.Α. με την ίδια σοβαρότητα και υπευθυνότητα με την οποία αντιμετωπίζουν και την υποχρεωτική πρακτική άσκηση. Παρακάτω, θα συζητήσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας με βάση αυτή την προοπτική συζήτησης.

Όσον αφορά την ωφέλεια των φοιτητών από την Α.Π.Α., οι μεγάλοι βαθμοί ωφέλειας και ικανοποίησης που δηλώνουν οι φοιτητές από τη συμμετοχή τους στην Α.Π.Α δείχνει με πολύ ξεκάθαρο τρόπο την ποικιλότητα ωφέλειας των φοιτητών από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα πρακτικής άσκησης (Δασιού, κ.ά., 1995· Κυρίδης, κ.ά., 2005· Ντολιοπούλου, 2005· Οικονομίδης, 2007· Αμπαρτζάκη, Οικονομίδης & Χλαπάνα, 2013), στοιχείο που αποτελεί και τον κύριο σκοπό του προγράμματος.

Όσον αφορά το είδος των ωφελειών, από άλλη έρευνά μας ποιοτικού είδους (Οικονομίδης, 2014), φάνηκε ότι οι φοιτητές θεωρούν ότι ως κυριότερες ωφέλειες από την Α.Π.Α. τη διδακτική τους κατάρτιση τη γνώση των παιδιών, την καλύτερη κατανόηση του εκπαιδευτικού έργου και συστήματος, στοιχεία που έχουν επισημανθεί και από άλλες έρευνες για την πρακτική άσκηση (Darling-Hammond, 2010· Theodorou et al., 2013· Αμπαρτζάκη, Οικονομίδης & Χλαπάνα, 2013· Dahlgren, Dahlgren & Dahlberg, 2012· Δασιού, κ.ά., 1995· Κυρίδης, κ.ά., 2005· Ντολιοπούλου, 2005· Οικονομίδης, 2007· Αμπαρτζάκη, Οικονομίδης & Χλαπάνα, 2013). Η έλλειψη ωφελημάτων από την πρακτική άσκηση (Ντολιοπούλου, 2005) εμφανίζεται και σε άλλες έρευνες σε ανάλογες μικρές συχνότητες, και στην περίπτωση που εξετάζουμε έχει φανεί ότι αιτιολογείται από τους φοιτητές ως αποτέλεσμα ανάληψης έργου που θεωρούν ότι δεν συνάδει με την μελλοντική επαγγελματική τους αναζήτηση (Οικονομίδης, 2014). Η τελευταία διαπίστωση επιβάλλει αφενός μία μεγαλύτερη επίβλεψη από τους Επόπτες στην ανάθεση έργου από τους φορείς απασχόλησης προς τους φοιτητές και αφετέρου θέτει το ε-

ρώτημα μήπως οι φοιτητές έχουν μία πολύ στενή θεώρηση του έργου του εκπαιδευτικού ως διδακτικού μόνο έργου και δεν αντιλαμβάνονται και τις γραφειοκρατικές υποχρεώσεις που του επιβάλλει ο ρόλος του ως υπαλλήλου. Τουλάχιστον μέσα από την Α.Π.Α., εφόσον εφαρμόζεται κυρίως σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως στην περίπτωση που εξετάζουμε, οι φοιτητές έρχονται σε επαφή και με τις άλλες υποχρεώσεις του εκπαιδευτικού (πέραν των διδακτικών καθηκόντων) (Hansen Orwehag & Hesslefors Arktoft, 2008· Hager, Lee & Reich, 2012), τις οποίες δεν γνωρίζουν κατά τη Διδακτική Άσκηση, όπου αναλαμβάνουν κυρίως το διδακτικό έργο.

Οι αναφορές στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές στην Α.Π.Α. δείχνουν ότι πολλοί είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διεξαγωγή της (Kemmis et al., 2012).

Προβλήματα στη σχέση των φοιτητών με τους εκπαιδευτικούς των φορέων άσκησης φαίνονται να εμφανίζονται σπάνια (Χανιωτάκης, 2011· Bullough & Draper, 2004· Lopez-Real & Kwan, 2005· Αμπαρτζάκη, Οικονομίδης & Χλαπάνα, 2013), και η μεταξύ τους σχέση να είναι ιδιαίτερα θετική. Έχει επισημανθεί ο ρόλος των εκπαιδευτικών των σχολείων άσκησης ως μεντόρων των ασκούμενων φοιτητών (Χανιωτάκης, 2011· Cain, 2009) Πολύ περισσότερο αυτό φαίνεται να ισχύει στην Α.Π.Α. (Οικονομίδης, 2014), όπου λείπει και κάθε μορφή αξιολόγησης του φοιτητή που θα έχει επίπτωση στην πανεπιστημιακή του βαθμολογία και λειτουργεί αγχωτικά για τους φοιτητές (Ανδρέου, 2009· Kyriakou & Coulthard, 2000).

Η έλλειψη προβλημάτων στη σχέση των φοιτητών με τον επιστημονικά υπεύθυνο του προγράμματος, ο οποίος έχει ως ρόλο την επιλογή, κατανομή, και μαζί με τους επόπτες την εποπτεία και αξιολόγηση των ασκούμενων αποτελεί πολύ θετικό στοιχείο, καθώς δείχνει ότι από πλευράς οργάνωσης και σχέσεων που αφορούν ενδοπανεπιστημιακούς παράγοντες, δεν δημιουργούνται προβλήματα στην Α.Π.Α.

Το πρόβλημα του χώρου συνήθως αφορά την κατανομή των φοιτητών σε φορέσι άσκησης που βρίσκονται εκτός πόλης, στοιχείο που συνεπάγεται οικονομική επιβάρυνση για τη μετακίνησή τους, επιβάρυνση που οπωσδήποτε είναι κατά πολύ μικρότερη της αμοιβής των φοιτητών (Οικονομίδης, 2014).

Το ζήτημα της μεγάλης γραφειοκρατίας της Α.Π.Α. έχει κατ' εξακολούθηση απασχολήσει φορείς και οργανωτές και φαίνεται ότι αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα της, όπως εκπορεύεται από τον κεντρικό σχεδιασμό της (Οικονομίδης, 2014). Η γραφειοκρατία αυτή αφορά τα πολλά έντυπα που καλούνται να συμπληρώσουν και να υποβάλουν οι φοιτητές (αιτή-

σεις, συμφωνητικά, εκθέσεις πεπραγμένων, βεβαιώσεις, παρουσιολόγια κ.ά.) σε διαφορετικές στιγμές κατά τη διάρκεια της συμμετοχής τους.

Τέλος, τα προβλήματα που αφορούν τον προγραμματισμό του χρόνου του ίδιου του ασκούμενου φοιτητή, δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν κεντρικά, αλλά από τον κάθε ασκούμενο ξεχωριστά με καλύτερο προγραμματισμού του χρόνου υλοποίησης της Α.Π.Α. Έχει διαπιστωθεί ότι γενικά η πρακτική άσκηση χαρακτηρίζεται από σημαντικό εργασιακό φόρτο για τους φοιτητές (Theodorou et al., 2013· Ντολιοπούλου, 2005· Κυρίδης κ.ά., 2005). Βασικό στοιχείο που δεν πρέπει κανείς να ξεχνάει είναι ότι κάθε πρακτική άσκηση στοχεύει να ενισχύσει και όχι να υπονομεύσει τις σπουδές των ασκούμενων φοιτητών.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Βασικά συμπεράσματα της έρευνάς μας είναι τα ακόλουθα:

- Η Α.Π.Α. στο Π.Τ.Π.Ε. του Παν. Κρήτης, φαίνεται ότι προσφέρει μεγάλη και ποικίλη ωφέλεια στους/στις φοιτητές/τήτριες που συμμετέχουν σε αυτήν, δίδοντάς τους τη ευκαιρία να γνωρίσουν και άλλους χώρους τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης πέρα από το νηπιαγωγείο και να απασχοληθούν σε άλλα αντικείμενα πέρα από το αμιγώς διδακτικό έργο.
- Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι συμμετέχοντες φοιτητές στην Α.Π.Α. είναι κυρίως η έντονη γραφειοκρατία της Α.Π.Α. και η χρονική σύμπτωσή της με τις υπόλοιπες υποχρεώσεις των φοιτητών.

Η έρευνά μας υπόκειται σε όλους τους περιορισμούς που χαρακτηρίζουν μία μελέτη περίπτωσης. Ακριβώς όμοια αποτελέσματα απαιτούν ίδια ερευνητική μεθοδολογία και φυσικά ίδια δομή και οργάνωση της Α.Π.Α. σε άλλα ομοειδή ή μη ομοειδή πανεπιστημιακά τμήματα. Ωστόσο, θεωρούμε ότι τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, τα οποία συμφωνούν με τη σχετική ερευνητική βιβλιογραφία, καλό είναι να λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό και την οργάνωση των Α.Π.Α.

Από τη μελέτη αυτή προκύπτουν και ορισμένες προτάσεις σε επίπεδο διερεύνησης αλλά και οργάνωσης της Α.Π.Α.

- Χρειάζεται να συνεχιστεί η έρευνα με την ολοκλήρωση του έργου και τη συμμετοχή μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών, ώστε να προσδιοριστούν επιμέρους πτυχές όσων εκτέθηκαν παραπάνω σε σχέση με τους φορείς απασχόλησης, με το είδος απασχόλησης των φοιτητών/τριών. Η επέκταση της έρευνας στους φοιτητές άλλων πανεπιστημιακών τμημάτων θα μας δώσει περισσότερα στοιχεία.

- Αρκετά ζητήματα θα διασαφηνθούν με τη χρήση άλλων ερευνητικών εργαλείων (συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια) και νέες πληροφορίες θα προκύψουν. Είναι αναγκαίο η έρευνα να επεκταθεί και στο προσωπικό των φορέων απασχόλησης, ώστε να είναι δυνατή μία κατά το δυνατόν συνολικότερη αξιολόγηση της Α.Π.Α.
- Η συνέχιση του προγράμματος της Α.Π.Α. με ενσωματωμένες τις βελτιώσεις που θα προκύψουν από την αξιολόγησή του θα συνεισφέρει στην καλύτερη παιδαγωγική συγκρότηση των φοιτητών/τριών και στην περαιτέρω ενίσχυση των δεσμών του Πανεπιστημίου με την τοπική κοινωνία.

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις έρευνες για την Πρ. Άσκ. δεν πρέπει να θεωρούνται σταθερά και αναλλοίωτα, αλλά ευμετάβλητα και εξαρτώμενα από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες υλοποιείται η Πρ. Άσκ. Όπως κάθε πρόγραμμα σπουδών, έτσι και αυτά των Παιδαγωγικών Τμημάτων, και ιδιαίτερα ό,τι αφορά την Πρ. Άσκ. χρειάζεται να αξιολογούνται συχνά, να αναπροσαρμόζονται και να ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες συχνά συνθήκες λειτουργίας τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αμπαρτζάκη, Μ., Οικονομίδης, Β. & Χλαπάνα, Ελ. (2013). Απόψεις των φοιτητών για τον σκοπό και την ωφελιμότητα της Πρακτικής Άσκησης. Στο: Αλ. Ανδρούσου & Σ. Αυγητίδου (Επιμ.), *Η πρακτική άσκηση στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Ερευνητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Δίκτυο Πρακτικών Ασκήσεων. Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ανδρέου, Ε. (2009). Στρατηγικές αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων από φοιτητές/ήτριες παιδαγωγικών τμημάτων. Στο Αθ. Τριλιανός & Ιγ. Καράμηνas (Επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά του 6^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*. Αθήνα, 5-7 Δεκεμβρίου 2009. Τόμ. Α'. Αθήνα: Ατραπός.
- Ανδρούσου, Αλ., Δαφέρμου, Χ. & Τσάφος, Β. (2011). Η εκπαίδευση εκπαιδευτικών στο ΤΕΑΠΗ του Πανεπιστημίου Αθηνών: Η προοπτική του αναστοχαζόμενου εκπαιδευτικού στο πλαίσιο διασύνδεσης της παιδαγωγικής θεωρίας με την εκπαιδευτική πράξη. Στο: Β. Οικονομίδης (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών. Θεωρητικές και Ερευνητικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.

- Αυγητίδου, Σ. (2007). Ο στοχαστικο-κριτικός εκπαιδευτικός ως ζητούμενο στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Η συμβολή του προγράμματος της Πρακτικής Άσκησης. *Επιστήμες Αγωγής*, 1, 45-57.
- Δασιού, Όλ., Ευαγγέλου, Μ., Μητροπούλου, Ελ., Μουταφίδου, Αν., & Χατζηπαναγιώτου, Π. (1995). Πρακτική άσκηση – Καταγραφή εμπειριών και απόψεων φοιτητών/τριών των Τμημάτων Π.Τ.Δ.Ε. και Φ.Π.Ψ. του Α.Π.Θ.: Δύο μελέτες περίπτωσης (case studies). *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 22, 255-282.
- Κυρίδης, Αρ., Παλαιολόγου, Ν. & Αναστασιάδου, Σ. (2005). Η πρακτική άσκηση στα προγράμματα αρχικής κατάρτισης των υποψήφιων εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Ερευνητικά δεδομένα για τις απόψεις φοιτητών Παιδαγωγικών Τμημάτων σχετικά με την πρακτική τους άσκηση. *Επιστήμες Αγωγής*, 1, 127-143.
- Μιχαλοπούλου, Κ. (2007). Η αναστοχαστική διδασκαλία στην Προσχολική Εκπαίδευση. *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 7, 59-69.
- Μπίκος, Κ. (2011). Στρατηγικές για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της Πρακτικής Άσκησης. Στο: Β. Οικονομίδης (Επιμ.), *Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών. Θεωρητικές και Ερευνητικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μπότσογλου, Κ. (2003). Από τη θεωρία στην πράξη. Κρίσεις, διαπιστώσεις και προσδοκίες των φοιτητών των Παιδαγωγικών Τμημάτων Προσχολικής Εκπαίδευσης: μελέτη μιας περίπτωσης. *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 3, 71-87.
- Ντολιοπούλου, Έλ. (2005). Απόψεις μελλοντικών νηπιαγωγών για την πρακτική τους άσκηση: Η περίπτωση του Α.Π.Θ. *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*, 6, 89-102.
- Ξωχέλλης, Π. (2011). Εκπαιδευτικές καινοτομίες στην Ευρώπη στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα: στοχεύσεις και επιτεύγματα. Στο: Ν. Παπαδάκης & Ν. Χανιωτάκης (Επιμ.), *Εκπαίδευση – Κοινωνία & Πολιτική. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ι. Ε. Πυργιωτάκη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Οικονομίδης, Β. (2007). Οι φοιτητές κρίνουν την Πρακτική Άσκηση. Μελέτη περίπτωσης. Στο: Δ. Χατζηδήμου, Κ. Μπίκος, Π. Στραβάκου & Κ. Χατζηδήμου (Επιμ.), *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Πρακτικά του 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*. Θεσσαλονίκη, 24-26 Νοεμβρίου 2006. Τόμ. Β'. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Οικονομίδης, Β. (2014). Δραστηριότητες, κρίσεις και προτάσεις φοιτητών για την εμπλοκή τους στην Αμειβόμενη Πρακτική Άσκηση. Στο: Μ. Τα-

- ρουδάκης (Επιμ.), *Η Πρακτική Άσκηση στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Ηράκλειο 17/18-10-2013*. Ρέθυμνο – Ηράκλειο; Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης. Σχολή Επιστημών Αγωγής. Πανεπιστήμιο Κρήτης (2013). *Οδηγός Σπουδών Ακαδ. Έτους 2013-2014* Ρέθυμνο. Διάθεση στο http://www.edc.uoc.gr/ptpe/attachments/article/534/Odigos_sroudwn_2012-2013.pdf (Οκτώβριος 2013).
- Παπαδοπούλου, Β. (1999). *Παρατήρηση Διδασκαλίας: Θεωρητικό Πλαίσιο και Εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Ταρατόρη, Ε. (1996). Η Πρακτική Άσκηση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Μια θεωρητική προσέγγιση. *Μακεδόν*, 2, 53-65.
- Χανιωτάκης, Ν. (2011). Η Πρακτική Άσκηση υποψήφιων εκπαιδευτικών: Αντιλήψεις των δασκάλων των σχολείων άσκησης. Στο: Β. Οικονομίδης (Επιμ.), *Εκπαίδευση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.
- Χατζηδήμου, Δ. (2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θέσεις, Αντιθέσεις και Προβληματισμοί*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη. Β' έκδ.

Ξενόγλωσση

- Allen, J. M. (2009). Valuing practice over theory: How beginning teachers re-orient their practice in the transition from the university to the workplace. *Teaching and Teacher Education*, 25, 647-654.
- Arrends, R. (2009). *Learning to teach*. N.Y.: McGraw-Hill.
- Beck, C. & Kosnik, C. (2001). From cohort to community in a preservice teacher education program. *Teaching and Teacher Education*, 17, 925-948.
- Bullough, R. V. & Draper, R. J. (2004). Mentoring and the emotions. *Journal of Education for Teaching*, 30 (3), 271-288.
- Cain, T. (2009). Mentoring trainee teachers: how can mentors use research? *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 17 (1), 53-66.
- Calderhead, J. (1991). The nature and growth of knowledge in student teaching. *Teaching and Teacher Education*, 7 (5/6), 531-535.
- Cochran-Smith, M. & Lytle, S.L. (1999). The teacher research movement: A decade later. *Educational Researcher*, 28 (7), 15-25.
- Dahlgren, M. A., Dahlgren, L.O. & Dahlberg, J. (2012). Learning professional practice through education. In P. Hager, Al. Lee & A. Reich

- (Eds.), *Practice, Learning and Change. Practice-theory perspectives on professional learning*. N.Y.: Springer.
- Darling-Hammond, L. (2010). Constructing 21st-century teacher education. In V. Hill-Jackson & C. W. Lewis (Eds.), *Transforming teacher education. What went wrong with teacher training and how we can fix it*. Sterling, VA: Stylus Publishing, LLC.
- Edwards, A. & Protheroe, L. (2003). Learning to see in classroom: What are student teachers learning about teaching and learning while learning to teach in schools? *British Educational Research Journal*, 29 (2), 227-242.
- Hager, P., Lee, Al. & Reich, A. (2012). Problematising practice, reconceptualising learning and imagining change. In P. Hager, Al. Lee & A. Reich (Eds.), *Practice, Learning and Change. Practice-theory perspectives on professional learning*. N.Y.: Springer.
- Hansen Orwehag, M. & Hesslefors Arktoft, E. (2008). Appendix: Teacher education in Sweden – An integrative process. In M. Mattsson, I. Johanson & B. Sandstrom (Eds.) *Examining Practice. Assessment and knowledge construction in teacher education*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Karras, K. G. & Wolhuter, C. C. (2010). *International Handbook of Teacher Education*. Athens: Atrapos.
- Kemmis, St., Edwards-Graves, Chr., Wilkinson, J. & Hardy, I. (2012). Ecologies of Practices. In P. Hager, Al. Lee & A. Reich (Eds.), *Practice, Learning and Change. Practice-theory perspectives on professional learning*. N.Y.: Springer.
- Korthagen, Fr., Loughran, J., & Lunnenberg, M. (2005). Teaching teachers – studies into the expertise of teacher educators: an introduction to this theme issue. *Teaching and Teacher Education*, 21 (2), 107-115.
- Kyriakou, C. & Coulthard, M. (2000). Undergraduates' views of teaching as a career choice. *Journal of Education for Teaching*, 26, 117-126.
- Lopez-Real, F. & Kwan, T. (2005). Mentors' perceptions of their own professional development during mentoring. *Journal of Education for Teaching*, 31 (1), 15-24.
- Olsen, B. (2008). How reasons for entry into the profession illuminate teacher identity development. *Teacher Education Quarterly*, 35 (3), 23-40.
- Pollard, A. A. (2002). *Reflective Teaching*. London: Continuum
- Russell, T. (2007). Using the Practicum in preservice teacher education programs: Strengths and weaknesses of alternative assumptions about the

- experiences of learning to teach. In Hoban, G. (Ed.), *The missing links in teacher education design. Developing a multi-linked conceptual framework* (pp. 135-152). Dordrecht: Springer.
- Smith, R. (2000). The future of teacher education: principles and prospects. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 28 (1), 7–28.
- Theodorou, D., Papadopoulou, V., Thoidis, I. & Argyropoulou, S. (2013). Teaching practice in Greek teacher training programmes: the case of University of Western Macedonia. Institutional evolution and empirical data. In K. Karras, P. Kalogiannakis, C.C. Wolhuter & N. Andreadakis (Eds.) *Education and teacher education worldwide. Current reforms, problems and challenges. Symposium Practices*. Rethymnon: University of Crete, Department of Teachers Education.